

Ernest Bethlenfalvy a ochrana vydry riečnej Ernest Bethlenfalvy and protection on Eurasian otter

Peter URBAN

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e.mail:
Peter.Urban@umb.sk, urbanlutra@gmail.com

„Najväčšia a najhlúpejšia chyba prírodovedeckej a poľovníckej literatúry je, keď hovorí o potrebe hubenia predátorov.“

Ernest BETHLENFALVY

Abstract

Ernest Bethlenfalvy (1880 – 1955) was an important zoologist and prolific researcher during the first half of the 20th century. Nevertheless, he is a relatively unknown personality in zoology and nature conservation. He published in many popular and scientific journals such as "Vadászlap", "Karpathen-Post", "Die Karpathen", "A Természet", "Sylvia", "Aquila" and "Lovec". Bethlenfalvy promoted the establishment of the Tatra National Park despite a negative response from the local population which resulted in protest meetings and articles in the local press. Ernest Bethlenfalvy was an advocate for the protection of the Eurasian otter (*Lutra lutra* L) and endorsed this in several articles and chapters of his publications.

Key words: hunting literature, popularisation, High Tatras, fauna

Úvod

Huncovský veľkostatkár, prírodovedec („skúmateľ prírody“ – „*A természetbúvár*“ ako ho označuje epitaf na hrobe), zoológ, ochranca prírody, zberateľ starožitností a publicista Ernest (tiež Ernst, Ernő Rezső Adám, omylom aj Pavol, resp. Pál) Bethlenfalvy (1880 – 1955) patrí medzi pomerne málo známe (až zaznávané) osobnosti našej zoológie a ochrany prírody. Dosiaľ nevyšla samostatná monografia, ktorá by komplexne zhodnotila jeho pohnutý život i pozoruhodné (a vo viacerých aspektoch aj nadčasové) dielo.

Narodil sa 12. februára 1880 v Kežmarku ako najmladší syn do rodiny veľkostatkára Kornela (Kornél Lajos Rafael) Bethlenfalvyho. Bola to rodina spišských Sasov, ktorá sa pôvodne volala Goldberger. V roku 1635 ju povýšili do zemianskeho stavu a predikát z Betlanoviec (mad'. Bethlenfalva) začala v druhej polovici 19. storočia používať ako priezvisko (Mlynarčíková 2004). Ernest, vzhľadom na prostredie, v ktorom vyrastal, nemal problém už od mladosti komunikovať vo viacerých jazykoch. Študoval na Ev. a. v. dištriktuálnom gymnáziu v Kežmarku, neskôr na Gymnáziu v Miškovci a napokon na Hospodárskej akadémii v Debrecíne. Ako dvadsaťročný sa stal dobrovoľníkom 3. husárskeho c. k. pluku. Už v tom čase mal dobré znalosti z oblasti biológie a pripomenul významnému dobovému prírodovedcovi, polyhistorovi Ottovi Hermanovi (1835 – 1914) latinský názov mieňa (*Lota*) (Baráthová 2005). V roku 1903 sa oženil s Máriou Görgey z Toporca, s ktorou mali dvoch synov (Mlynarčíková 2004). V roku 1906 sa rodina presťahovala do Huncoviec na zakúpený statok (ktorý osobne spravoval) s kaštieľom. Po vypuknutí I. svetovej vojny narukoval. Po návrate pôsobil na statku v Huncoviach. Bol aj podpredsedom Spišského hospodárskeho spolku. Patril k spoluzakladateľom celoslovenského Loveckého ochranného spolku (Stollmann 2001, Stockmann 2019). Počas prvej československej republiky mal významné kontakty s viacerými vplyvnými osobami európskeho politického a ekonomického života. V pohnutých rokoch

Slovenskej republiky si jeho pozoruhodné znalosti prírody všimol a využil aj vášnivý poľovník, ktorý v tom čas hodne lovil aj v revíroch na Slovensku, Hermann Göring. V roku 1944 ochránila Bethlenfalvyho od popravy partizánmi len zle mierená strela (Baráthová 2005). Po vojne mu majetok znárodnili a (najmä po februári 1948) bol prenasledovaný komunistickým režimom. Svoj život dožil s manželkou „v jednej izbe skromne ale hrdo“ na rodinnom majetku v Huncovciach, kde 18. júna 1955 aj zomrel (Baráthová 2006). Pochovaný je v rodinnej hrobke na historickom evanjelickom a. v. cintoríne v Kežmarku.

Obr. 1: Ernest Bethlenfalvy

Obr. 1: Ernest Bethlenfalvy

Cieľom tohto príspevku je stručne priblížiť aktivity Ernesta Bethlenfalvyho pri ochrane vydry riečnej i ďalších druhov (najmä tatranských) živočíchov.

Zoologické a ochranárske dielo Ernesta Bethlenfalvyho

Mnohí vnímajú Berthlenfalvyho ako rozporuplnú osobnosť. Patril medzi vnímavých pozorovateľov prírody. Na jednej strane bol vášnivým poľovníkom, na druhej napríklad odporcom krúžkovania vtákov a ďalších aktivít, ktoré by mohli narušiť „*harmóniu a rovnováhu v prírode*“ (Janovičová 2016). Významnou mierou sa pričínal o ochranu rysa, medveďa a orla v Tatrách a poukazoval na význam vzájomnej spätosti všetkých druhov živočíchov v prírodnom prostredí (Stockmann 2010). Pre svoje revolučné názory, ktorými predbehol celú jednu generáciu čelil značnú časť života kritike opozície (Stockmann 2019). Bol zástancom komplexnej ochrany tatarskej prírody (Stollmann 2001) a tiež propagátorom zriadenia prírodného parku v Tatrách, neskôr Tatranského národného parku (TANAP), aj napriek tomu, že na Spiši prebiehala najmä v tridsiatych rokoch minulého storočia ostrá kampaň proti jeho zriadeniu. Projekt prírodného parku v Tatrách oficiálne vyšiel v Zbierke zákonov a nariadení štátu československého č. 115 z 31. decembra 1925. Proti tomuto návrhu však nastal značný odpor časti verejnosti, najmä vlastníkov pozemkov, ktorí si prírodný park v Tatrách neželali. Ich negatívnu mienku tlmočili verejné protestné zhromaždenia a časť miestnej tlače, neraz však so skreslenými predstavami o národnom parku. Najväčšiu iniciatívu proti zriadeniu národného parku vyvíjali najmä pohlavári Spišskonemeckej strany (Zipser Deutsche Partei – ZDP) (Ambróz & Greschová 2018, Urban 2020). Bethlenfalvy však všemožne presadzoval myšlienku zriadenia parku a podporil ju aj na stránkach tlače. V roku 1942 vydal leták „*Zur Erhaltung der*

Naturschätze der Hohen Tatra“ (Bethlenfalvy 1942), ktorý vyšiel v časopise Karpatského spolu (*Karpathen Verein*). Napokon sa dožil jeho vzniku (zriadený bol 18. decembra 1948 zákonom SNR č. 11/1949 Zb. o Tatranskom národnom parku, s účinnosťou od 1. januára 1949) a prvých rokov existencie (Baráthová & Lipták 2012), hoci už bol v tom čase perzekvovaný, podobne ako napr. ďalší z iniciátorov a propagátorov prírodného a neskôr národného parku, prof. PhDr. Karel Domin (1882 – 1953) (Urban 2018, 2020).

Aktívne spolupracoval s Tatranským múzeom vo Veľkej, ktorému v roku 1925 daroval svoju archeologickú zbierku (Mlynarčíková 2004). Viaceré jeho myšlienky a výroky boli nadčasové. Niektoré Bethlenfalvyho články a publikácie pomohli zmene názorov na ochranu viacerých významných druhov fauny v Rakúsko-Uhorsku, prvej i druhej Československej republike, resp. počas Slovenského štátu a Slovenskej republiky (Janovičová 2016).

Bethlenfalvy uverejňoval výsledky svojich pozorovaní najmä v populárnych i vedeckých dobových periodikách, najmä „Vadászlap“, „Karpathen-Post“, „Die Karpathen“, „A Természet“, „Sylvia“, „Aquila“ a „Lovec“ (Radwańska-Paryska & Paryski 1995, Janovičová 2016).

V prvej slovenskej poľovníckej monografii, ktorá vyšla v dvoch rovnakých vydaniach ale pod rôznymi názvami „*Naša zverina*“ (Čech et al. 1935a) a „*Naše poľovníctvo*“ (Čech et al. 1935b) a je Ernest Bethlenfalvy autorom 21 kapitol o: jeleňoch v Tatrách, tatranskom kamzíkovi, kozorožcoch, srncoch v Tatrách, diviakovi v Tatrách, zubrovi európskom, medveďoch, hvizdákov, rysovi ostrovidovi, vlkovi v Tatrách, liške, vydre, jazvecovi, kunovitých v Tatrách, divej mačke v Tatrách, veverici, lesných kurách v Tatrách, sluke v Tatrách, orlovi skalnom, jastrabovi, výrovi v Tatrách. V nich sa venuje aj problematike ich ochrany.

Svoje poznatky o faune Vysokých Tatier zhrnul v samostatnej monografii „*Die Tierwelt der Hohen Tatra*“, ktorú vydal vlastným nákladom v nemeckom jazyku (Bethlenfalvy 1937). Je to jedna z najvýznamnejších publikácií o tatranskej faune, v ktorej podal pútavou formou informácie o 24 druhoch fauny daného územia.

„*Vo veľkej domácnosti prírody nájdeme všade na celej zemeguli v ríši zvierat tie, ktoré sú podľa zákona prírody určené, aby sa navzájom udržovali. Človek, ktorý chce prírodu svojou neznalosťou a chamtivosťou zlepšiť, rozdelil zvieratá podľa svojich nanajvýš relatívnych a úplne nesprávnych dojmov na zvieratá užitočné a škodné. Tým sa ruší harmonická rovnováha všade, kam človek vkročí. Tam, kde sa chce vyhubením jednotlivých druhov zvierat doceliť lepší zdar a väčšie rozmnožovanie určitých druhov, nastávajú choroby a mor, ktoré uvedú ľudský zásah v nivoč. Sanitná služba v prírode je čo najopatrnejšie upravená a môže pôsobiť bezchybne len tam, kde budú udržiavané všetky druhy zvierat, ktoré Boh stvoril*“ (Bethlenfalvy 1937).

Ochrana vydry riečnej

Ernest Bethlenfalvy bol nielen znalcom ale najmä neúnavným propagátorom i popularizátorom ochrany vydry riečnej (*Lutra lutra* L.). V tom čase nebola vydra chránená, preto sa bežne lovila. Medzi chránené druhy živočíchov sa (aj zásluhou argumentov z jeho publikácií) dostala až v roku 1947 zákonom o poľovníctve č. 225/1947 Zb. V niekoľkých prácach Bethlenfalvy publikoval nielen základné informácie o jej bionómii, ekológii a etológii, ale upozorňoval tiež na nutnosť ochrany tejto šelmy a jej prostredia, vrátane potravy.

Napr. v článku o význame vydry v domácnosti prírody (*A vidra jelentősége a Természet háztartásában*) napísal:

„Hubenie vydry malo byť prospešné pre zvýšenie rozmnožovania rýb, dokázal sa ním však pravý opak. Tam, kde dnes ešte existuje vydra, je aj veľké množstvo rýb a naopak - kde vydru vykynožili, hynú aj ryby.“

„Ale ani počas leta sa neživí len rybami, zožerie aj všetky zdochliny a zvyšky mäsa, ktoré sa po potoku dostanú ku nej z dediny. Takže je veľmi dôležitá aj pre zdravotný stav vôd. Je dôležitá tak isto aj z hľadiska osvieženia krvi, keďže ikry pstruhov prenáša počas migrovania v hustej drsnej kožušine na veľké vzdialenosti. Pre toto treba tam, kde ešte nie je neskoro, vydru ochraňovať a nie hubiť! V Anglicku a Nemecku je už pod ochranou“ (Bethlenfalvy 1938).

Obr. 2: Vydra riečna - foto E. Bethlenfalvy, z archívu E. Bethlenfalvyho

Obr. 2: Eurasian otter – author E. Bethlenfalvy, from archive E. Bethlenfalvy

V publikáciách „Naša zverina“ a „Naše poľovníctvo“ je celá kapitola z jeho pera venovaná vydre. Okrem jej významu v danom ekosystéme sa zaoberá aj ohrozením a ochranou tejto šelmy.

„...prečo bolo v tatranských vodách ešte pred niekoľkými desiatkami rokov, keď bolo vydier ešte dostatok a bolo ich vždy ulovených niekoľko sto, tisíc ráz viac pstruhov, ako je dnes!?”

Pravda, rybárski pytliači pracujú s dynamitom, ručnými granátmi, odrážaním potokov a s dobre organizovanými odberateľmi rýb (hostinskými); i chemické slúčeniny do vôd vypúšťané továrňami sú morom na ryby. Ale aj notorické nedodržiavanie zákonných predpisov o povinnom stavaní „rybích rebríčkov“ pri splavoch a mnoho iného zapríčinilo rapidné ubývanie rýb a pravda i bezohľadné hubenie vydier.

Tvrdím, že tam, kde vyhubením vydier sa chce pozdvihnúť počet rýb, dosiahne sa práve opaku, hoci to znie veľmi paradoxne!“

„Vydra v tatranských potokoch nie je ešte vyhubená, ale čochvíľa jej nebude, keď sa zavčas nezarazí nezmyselné ničenie. Vydru treba vyhlásiť za prírodnú pamiatku a hájiť ju tak, ako to potrebuje.“

„Áno, našou úlohou je vyskúmať, čoho treba na udržanie prírodného stavu, ale nie konať úlohu prírodného kata.“ (Bethlenfalvy 1935a, b).

Obr. 3: Vydra riečna - z archívu E. Bethlenfalvyho

Obr. 3: Eurasian otter – from archive of E. Bethlenfalvy

Podobne píše o vydre aj v monografii o živočíšstve Tatier (Bethlenfalvy 1937).

Mnoho zaujímavých poznatkov uviedol v rukopise publikácie „*A természet kincsestáraból*“ (*Poklady prírody*) (Bethlenfalvy 1952), ktorú v maďarskom jazyku napísal na sklonku života („*Najdôležitejšie orgány tela prírodovedca: oči a nohy. Obe pre mňa teraz strácajú význam a jeden tajomný hlas mi šepoce – dokončí svoju polstoročnú prácu! Dnes som dovŕšil 72 rokov života.*“). Je veľká škoda, že ostala len v rukopise a nikdy nebola vydaná.

V kapitole o rovnováhe v prírode píše: „*Vydra stojí tiež za povšimnutie, lebo ani o nej nečítame v odborných knihách nič okrem toho, že je škodná, a preto ju treba hubiť kvôli udržaniu početnosti rýb. Kvôli drahej kožušine a tučnej sume za jej hubenie na niektorých miestach úplne vyhnula. Na týchto miestach však došlo k ochoreniu rýb, ktoré zarmucovalo rybárov.*“

„*Na čerstvom snehu v nádhernej knihe Prírody pozorne čítajúc, získame čistý obraz o migrovaní vydry. V jednom potoku sa nikdy neotočili naspäť, ale cez les po suchej zemi prešli 5 až 10 kilometrov do iného potoka. To, prečo takto migrujú, sa mi podarilo zistiť, keď som jej na jeseň v čase trenia pstruha našiel na kožušine ikry. Vydra je nevyhnutnou súčasťou našich zarybnených vôd. Tam, kde vyhubia vydry, začnú hynúť aj ryby, ako už na mnohých miestach ukázalo rozšírenie chorôb rýb po vykynutí vydry. Lenže tam, kde vydra dodnes žije, tam je aj teraz dostatok rýb a ochorenie rýb je neznáme. Počas zimy sa živia hlavne žabami, zriedkavo im nájdeme v žalúdku rybu, ale ani v lete sa neživí výlučne rybami, lebo zje všetky zdochliny a zvyšky mäsa, ktoré sa dostanú z dediny do potoka. Tým v prvom rade vykonáva zdravotnú čistiacu prácu vo vode. Ďalšou dôležitou úlohou je osvieženie krvi rýb, ktoré vykonáva prenášaním ikier v kožuchu počas migrácií.*“ (Bethlenfalvy 1952, Janovičová 2016).

Záver

Dielo Ernesta Bethlenfalvyho, aj napriek tomu, že nepatrí medzi profesionálnych zoológov (bol veľkostatkár), je pomerne obsiahle a významné. Bol výborným pozorovateľom prírody, v ktorej trávil veľa času. Hoci vyšiel z poľovníckeho prostredia, vnímal prírodu a živočíšstvo komplexne a usiloval sa o ich ochranu. Platí to aj o vydre, ktorá bola v tom čase pomerne hojne lovená a inak prenasledovaná. V kontexte s negatívnymi faktormi, ktoré tiež narastali, navrhoval ochranu tejto šelmy v tatranskom prostredí.

Literatúra

AMBRÓZ L., GRESCHOVÁ E 2018: Vznik Tatranského národného parku. Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Liptovský Mikuláš, 103 pp.

BARÁTHOVÁ N. 2005: Ernest Bethlenfalvy a jeho spomienky. Z minulosti Spiša 13: 260–266.

BARÁTHOVÁ N., LIPTÁK M. 2012: Slávni evanjelici v Kežmarku. Zborový list Cirkevného zboru ECAV na Slovensku Kežmarok 24: 19–24.

BETHLENFALVY E. 1935a: Vydra. Pp. 326–328. In: ČECH C., VODIČKA F., ZÁBORSKÝ V. (eds.) 1935: Naša zverina. Academia, Bratislava, 559 pp.

BETHLENFALVY E. 1935b: Vydra. Pp. 326–329. In: ČECH C., VODIČKA F., ZÁBORSKÝ V. (eds.) 1935: Naše poľovníctvo. Academia, Bratislava, 559 pp.

BETHLENFALVY E. 1937: Die Tierwelt der Hohen Tatra. Edmund Schustek, Spišské Podhradie, 115 + 2 pp.

BETHLENFALVY E. 1938: A vidra jelentősége a Természet háztartásában. Vadászlap 12: 213–215.

BETHLENFALVY E. 1942: Zur Erhaltung der Naturschätze der Hohen Tatra. Die Karpathen

BETHLENFALVY E. 1952: A természet kincsestárából (Poklady prírody), 93 s. (Msc.).

ČECH C., VODIČKA F., ZÁBORSKÝ (eds.) 1935a: Naša zverina. Academia, Bratislava, 559 pp.

ČECH C., VODIČKA F., ZÁBORSKÝ V. (eds.) 1935b: Naše poľovníctvo. Academia, Bratislava, 559 pp.

JANOVIČOVÁ D. 2016: Prínos Ernesta Bethlenfalvyho k výskumu vysokohorskej biológie v Tatrách. Oecologia Montana 25: 1–35.

MLYNARČIKOVÁ D. 2004: Bethlenfalvi (Bethlenfalvy) Ernest. In: KOLÁROVÁ Z. (ed.), Bibliografický slovník mesta Poprad, Mestský úrad Poprad, Poprad, pp. 42.

RADWAŃSKA-PARYSKA Z. PARYSKI W. H. 1995: Wielka encyklopedia tatrzańska. Wydawnictwo górskie, Poronin, 1 553 pp.

STOCKMANN V. 2010: Kto je kto v ochrane prírody Slovenska II. Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Liptovský Mikuláš, 346 pp.

STOCKMANN V. 2019: Lesnícke biografie. Lesy SR, š. p., Banská Bystrica, 657 pp.

STOLLMANN A. 2001: Ernest (Ernst, Ernő) Bethlenfalvy (1880 – 1955). Chránené územia Slovenska 47: 41.

URBAN P. 2019: „Tatranské obrazy“ Karla Domina z pohľadu ochrany tatranskej fauny. Pp.: 27–46. In: GRESCHOVÁ E. (ed.), Tatry v dokumentoch: zborník vedeckých výstupov a referátov. Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Liptovský Mikuláš, 300 pp.

URBAN P. 2020: Profesor Karel Domin – jeho działania na polu ochrony przyrody na pograniczu polsko-słowackim. In: DĄBROWSKI P. (ed.), Zaczęło się od Tatr. Ochrona polskiej przyrody w 150 lat od wprowadzenia ochrony gatunkowej kozic i świstaków i 100 lat od ustanowienia Państwowej Komisji Ochrony Przyrody. Krakow (in press.).